

Det kan desuden fremhæves, at Fabritius adskillige Steder og ikke mindst i Tabellen S. 39 og Kommentarerne hertil giver en Række udmærkede Oplysninger om Bevægelserne i Antallet af uddelte Adelspatenter, set i Relation til bl. a. Indfødsretsloven og den skarpere Kurs, som i det 19. Aarhundrede satte ind, hvad angaar Dokumentation af Tilhørsforholdet til den danske Adel. Jeg vilde i den Forbindelse ogsaa have anført, at de forholdsvis faa Adlinger, der fandt Sted i Kristian VI's Tid sikkert hang sammen med, at Jordegods paa Grund af lave Priser ikke var eftertragtet, og de borgerlige Godsejere havde andet end Køb af Adelskab at bruge deres Penge til. S. 42 anfører Fabritius med Rette, at Nedgangen i Fremmedelementet inden for Adelen efter 1660 først og fremmest skyldtes, at den danske Adels Privilegier paa at besidde Jordegods ophævedes ved Enevældens Indførelse, og at Naturalisation af fremmed Adel derfor var overflødig indtil Indfødsrettens Ikrafttræden 1776. Mindst nyt bringer Omtalen af Adelsens Forhold før 1660, men noget godt kan man dog ogsaa finde hist og her, f. Eks. S. 23, hvor Forfatteren gør opmærksom paa nogle uformelle Naturalisationer efter 1536, som Thiset har overset. Adskillige Steder fremsætter han Betragtninger af Værdi og Interesse; man vilde blot have ønsket, at dette var sket noget oftere og i Sammenhæng med den øvrige Udvikling i det danske Samfund, noget mindre tilfældigt og bedre gennemarbejdet. Hvad han har fremdraget og behandlet er imidlertid nok til, at man selv med Bogens mange Svagheder in mente, maa have Lov at sige, at Arbejdet betyder en værdifuld Forøgelse af vort Kendskab til den danske Adels Historie. Men det rigtige Arbejde om dette Emne savner vi endnu. Fabritius har foruden sin genealogiske Erfaring ogsaa en Uddannelse som Historiker bag sig. Hvis han vil lade Historikeren træde mere i Forgrunden og holde op med at ride sine Kæpheste og tro for meget om Slægtsforskningen som isoleret Disciplin, vil han med sit indgaaende Kendskab til Dele af Adelsens Historie have Muligheder for at give os det Værk, vi skulde have haft, men ikke fik.

Albert Olsen.

**Franz v. Jessen: En slesvigsk Statsmand. I, 1930; II-III, 1941
(C. A. Reitzels Forlag. 420 + 364 + 223 S.).**

Det er et saare omfattende værk, som den fortjente forfatter og journalist har udgivet om sin slægts inden for statslivet mest kendte personlighed Thomas Balthazar von Jessen (1648—1731), og som her skal gøres til genstand for en samlet vurdering. Det

fremtræder ogsaa — med støtte fra Carlsbergfondet og L. Zeuthens Mindelegat — som et meget smukt værk i det ydre, godt trykt paa godt papir og med en rig fylde af vel udforte og ofte særdeles interessante illustrationer. Ej heller fornægter dets forfatters letløbende og elegante pen sig i dette, det næststørste af hans mange literære arbejder. Selv den, der hist og her kan finde stilen vel novellistisk for et historisk arbejde, af og til ogsaa lidt *précieux*, maa indrømme, at ikke mange danske historiske værker er saa velskrevne. Læs f. ex. de ord i 1. binds slutning (s. 377—78), hvormed Th. B. v. J. følges ud paa sin lange ambassade til Polen-Sachsen i 1704 — eller den lille pennetegning af præstehjemmet i Store Vi (I, s. 10—11). Vanskeligt kunde den for længst henfarne slesvigske statsmand have fundet en biograf, der i den grad formaaede at give hans levnedsskildring sprogets glans, fylde og flugt, som slægtens fornemste literære begavelse. Han deler i saa henseende lod med sin store samtidige, den første hertug af Marlborough — saa forskellige Franz v. Jessen og Winston Churchill i øvrigt er som mennesker, som skribenter og som historikere.

Nu til værkets indre værdi — dets karakter som historiskvidenskabeligt arbejde og som bidrag til kundskaben om vort lands og folks udvikling.

Det maa her være tilladt at begynde med noget, som mange læsere af bogen vil betegne som noget rent formelt, men som dog i dybeste grad præger ogsaa dens indhold. Det første bind, der behandler den periode, da Th. B. v. J.s indflydelse i dansk statsliv var størst, tiden til 1700 (bindet slutter med jan. 1704, da den polske ambassade begyndte), er saa godt som udelukkende bygget paa trykt kildestof. Kun hist og her, især mod slutningen, citeres danske, preussiske og franske arkivalier. I 2. bind ændres dette forhold paa en bemærkelsesværdig maade. Baade danske og franske udtrykte akter vedrørende Th. B. v. J.s ambassade til Østeuropa udnyttes nu i betydeligt omfang ved siden af de trykte værker. 3. bind er atter overvejende baseret paa forgængeres arbejder, hvilket til dels forklares ved, at de her behandlede hovedspørgsmaal er saa fyldigt oplyste.

Som helhed har den store biografi da ikke den selvstændige undersøgelses karakter. Og i ganske særlig grad gælder dette det afgørende tidsrum i Th. B. v. J.s liv, fra han i 1677 blev sekretær, fra 1688 oversekretær i Tyske Kancelli, og til han i slutningen af aar 1700 maatte forlade regeringskredsen i København for stedse. Hans hovedindsats i denne periode var hans stigende indflydelse paa den danske ydrepolitik's ledelse, først i intimt samarbejde med svigerfaderen Conrad Biermann v. Ehrenschild, efter

1688 som dennes efterfølger i det faktiske udenrigsministerembede.

Det er umuligt at nægte, at det er en dyb skuffelse for den kritiske læser, at forf. her i saa forsvindende omfang har udnyttet det i Rigsarkivet bevarede primærmateriale til den danske ydrepolitiks historie. Man tør i denne sammenhæng næsten slet ikke nævne det vældige stof til dansk ydre- og indrepolitisk historie, som gemmes i de fremmede sendemænds indberetninger i Stockholm (først og fremmest), London, Oxford, Haag, Paris (heraf har Fr. v. J. udnyttet lidt, men ogsaa kun lidt), i engelske privatarkiver (fortrinligt registrerede og til dels udgivne af The Historical Manuscripts Commission) og (i alt fald før den store krig) i tyske arkiver. Hidtil har jo nemlig kun faa danske historikere (i første linie J. A. Fridericia) foretaget det systematiske udforskningsarbejde i fremmede arkiver, uden hvilket dansk ydrepolitisk og vigtige sider af dansk indrepolitisk historie ikke kan skildres udtømmende og afsluttende. Det lille udvalg af udenlandske gesandtindberetninger fra den første enevældetid, som C. F. Allen for hundrede aar siden lod afskrive, og hvoraf en part siden tryktes i Danske Samlinger, og hvad der findes citeret i danske og udenlandske arbejder er jo som en draabe i havet. Man kan gribes af ønsket om, at der gives unge kvalificerede historikere mulighed for ved forskningsrejser til europæiske arkivbyer at trænge virkeligt til bunds hver for sig i begrænsede perioder af vor ydrepolitiske historie — saaledes som det i stort omfang er sket i Sverige for den svenske udenrigspolitiske histories vedkommende. Først naar paa den maade sten er føjet til sten, kan historien om Danmarks stilling gennem tiderne inden for det europæiske statssystem skrives paa forsvarlig videnskabelig basis. Før det er sket, er det faktisk halsløs gerning at vove sig i lag med en vurdering af en fremtrædende udenrigsministers eller diplomats samlede gerning, for ikke at tale om en endnu mere omfattende syntese.

Et enkelt eksempel blandt mange brugbare vil vise, paa hvor skrøbelig en grund biografien af Th. B. v. J. i afgørende henseender hviler. I, s. 299 citeres følgende passus i dr. Louis Bobés artikel om Th. B. v. J. i Dansk biografisk Lexikon (Bricka) VIII, s. 486: »Af et Brev fra Chr. Ditl. Reventlow fra August 1700 erfarer man, at Hertugen af Würtemberg, paa Kongens [Frederik IV.s] Spørgsmaal om Grunden til de udenlandske Magters Uvilje mod ham, skal have svaret, at ingen mere vilde forhandle med en Mand som Jessen, der var kendt for sin Træskhed«. Herefter følger trekvart side betragtninger af forf., der konkluderer: »Der kan ikke tillægges disse Anklager Vægt«. Den rigtige historiker vilde ikke have

helmet, før han havde selve brevet i hænde med samt alle andre optænkelige kilder til belysning af Th. B. v. J.s fald. Hvad Fr. v. J. her giver (I, s. 295 ff., 308 ff.) er absolut utilfredsstillende.

Maa det benyttede materiales utilstrækkelighed indgive stor skepsis over for den foreliggende skildring og vurdering af Th. B. v. J. som statsmand, bidrager en anden aarsag ikke til at mindske denne skepsis. En biograf vil jo i almindelighed have en vis hang til ikke at stille sin »helt« under en skæppe. Denne hang bliver ikke mindre, naar forfatteren er i slægt med helten. Og faren bliver aller størst, naar historiografen er grebet af en lidenskabelig vilje til over alt at tage sin helt i forsvar og reducere hans modstandere in absurdum. Efter lang votering for og imod — det er jo ikke ofte, man træffer en forfatter, der skriver saa godt for sig — kan man vanskeligt frikende Fr. v. J. for at høre til sidstnævnte historiker-kategori. Og den defensoriske trang kommer ikke alene Th. B. v. J., men alle hans venner og frænder, ja selv folk, med hvem han kun for en tid stod i overvejende venskabelig forbindelse — som August II. af Polen og Johan Reinhold Patkul — til gode. Undertiden bliver det til skade for det givne portræts psykologiske kontinuitet. Det hedder f. ex. I, s. 264: »August II. var hverken falsk eller underfundig — dertil *savnede han Intelligens, Tænke- og Forstillelses-Ævne*. Han var upaalidelig, som han var fysisk stærk: medfødt, aabenlyst, naturligt.« Forf. synes her paavirket i nogen grad af den nyeste tids dyrkelse af animalismen. II, s. 234 læser man saa: »Kong August sætter sin Viljes og *sit Snildes rige Hjælpekilder* ind paa at komme fri af Altranstädt's Lænker«. Først II, s. 256 føler forf. (i anledning af Patkuls udlevering) »Afsky for August II.s Usselhed«. — Det næsten ublandet mørke billede af Gottorpbeskytteren Karl XII. (der desuden var lidet høflig mod Th. B. v. J.) overlades til svenske historikeres dom.

Ind paa vurderingen af Th. B. v. J.s politiske syn og gerning fører bogens, paa den her ret ukyndige Fr. Krarup støttede, lovprisning af hans lærer, ven og svigerfader Conrad Biermann v. Ehrenschild. Den forsker, afdøde rigsarkivar Laursen, som har gennemplojet de fleste danske kilder til belysning af denne mand, der fra anden halvdel af 1660'erne til sin afgang som oversekretær 1688 formodentligt var dansk ydrepolitiks virksomste kraft, har som sin dom udtalt: »v. E. var ikke nogen særlig fremragende eller fremskuende Statsmand . . .« (Dansk biografisk Leksikon VI (1935), s. 252). Laursen udtrykte sig jo altid forsigtigt med pennen, og i sit vældige traktatværk indlader han sig sjældent paa vurderinger. Men anm. mindes, som det var i gaar, den dybe lede, hvormed han i samtaler karakteriserede den Biermann-Jessenske

føring af det danske statsskib. Det ret fyldige indtryk, som anm. gennem studier over 1660'ernes danske historie har faaet af Biermanns lodighed, stadfæster Laursens syn. »Kabalen«s store modstander i 1690'erne Chr. Siegfred v. Plessen har Fr. v. J. omvendt næsten udelukkende haan og knubbede ord til overs for. Plessen har dog ellers blandt danske historikere indtil de seneste dage haft »en god presse«. Det gælder ogsaa den af dem, Carl Christensen, som paa sit felt: det finanshistoriske — et ganske fortrinligt udgangspunkt for en vurdering af den samlede politik — har skabt det mest grundmurede bidrag til det 17. aarhundredes danske historie. »Han var som Hannibal Sehested en virkelig overlegen Mand« (Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie II, s. 103).

En vurdering af de to linier i den første enevældes danske ydrepolitik: den »engelske«, som Sehested¹ og Plessen (og senere Ivar Rosenkrantz, sandsynligvis ogsaa i sit hjerte Jens Juel) gik ind for, og Biermann-Jessens »franske« linie kan ikke her gives. Selv Fr. v. J. kan dog ikke nægte, at tilknytningen til Frankrig ikke gav de resultater, hvorefter man havde drømt — bl. a. fordi Frankrig altid var stærkest interesseret i forbund med Sverige, og fordi dets varige aktionskraft i Nordeuropa — naar det ikke netop havde Sverige paa sin side — var ret ringe. Det handelspolitiske islet i udenrigspolitikken, der spillede en saa stor rolle for Sehested, Jens Juel og Plessen, kommer Fr. v. J., som sine forgængere, næsten ikke ind paa. Det er ikke mindst her, vi nu maa til at tage fat. Derimod er det rigtigt set af ham, at Ludvig XIV's »reunionspolitik« var »det samme, som Christian V . . . udførte overfor Gottorperne i Slesvig [og over for Hamburg] og med Th. B. Jessen som sin betroede Raadgiver« (I, s. 63, jvf. 93, 105). Det var denne politik, der fra 1680'erne samlede sømagterne og de fleste fastlandsstater mod den franske erobrerkonge — hvem Winston Churchill karakteriserer som sin tids onde aand, J. Huizinga som »den moderne militarismes første repræsentant«, hvis store ministres virken »i grunden kun bestod af fejltagelser og mislykkede resultater« — og hans hegemonistræben. Da havde Danmark uden udbytte udført sine kyniske og brutale overfald paa Gottorp og Hamburg, en politik, som Christian V. og Jessen fortsatte ved det umenneskelige bombardement af Ratzeburg i aug. 1693. Biermanns og Jessens øjne blændedes, naar de i aanden skuede mod »solkongen«. Fr. v. J. er ikke fri for den samme forblændelse.

Fr. v. J. betoner: »Statskunstens *Maal*: de skaanske Provin-

¹ Det er galt, naar Fr. v. J. I, 81, gør denne til tilhænger af »det franske system«.

sers Generhvervelse og Kongens Eneherredomme i Slesvig var det samme for »Kabalens« Medlemmer som for hele den danske Samtid« (I, s. 91—92). Og hertil skulde Frankrigs hjælp være midlet. Hertil er at sige, at Frankrigs hjælp viste sig ikke at være meget værd i denne forbindelse, at Sehested allerede i 1666 havde paavist den politiske og strategiske umulighed af Sundprovinsernes generobring, havde adskillige meningsfæller paa dette punkt (sandsynligvis omfattende flertallet af den tænkende del af det danske folk) og endte med at faa ret, og at erhvervelsen af det gottorpske Slesvig efter al sandsynlighed ved passende snilde kunde være opnaaet ad diplomatisk vej gennem et mageskifte med Gottorp af den art, som Sehested havde anbefalet, Griffenfeld forhandlede om 1675 og Biermann-Ehrenschild og Breitenau foreslog paa Altonakongressen i 1688. Alt taler ogsaa for, at en tilfredsstillende og holdbar ordning af det sønderjyske spørgsmaal kunde være opnaaet i 1720 uden Danmarks for landets velstand saa skæbnesvangre deltagelse i den store nordiske krig — hvis den danske statsledelse havde været overlegnere, end den var.

Man indvende ikke, som Erslev gjorde over for Sybels forømmelse af det tyske middelalderkejserdømmes universelle stræben, at et saadant synspunkt »er for højt for Historikeren« (Oversigt over Middelalderens Historie II (1893), s. 145—46). Vi lever i en tid, som maner til at se stort og til ikke at bøje knæ for fortidens vildfarelser.

Fr. v. J. kommer lejlighedsvis (se især I, s. 123) ind paa Biermann-Ehrenschild's og Th. B. v. J.'s forhold til den kongelige vilje. Han nævner (sst.) de midler, de anvendte for at vinde indflydelse paa Christian V.'s beslutninger, men giver ulykkeligvis ingen kildehenvisninger. I anledning af angrebet paa Hamburg 1686 siger han: »I Følge sin Natur unddrager Intrigevæsen sig Undersøgelse; det kan sjældent efterspores i objektive Optegnelser, næsten aldrig i officielle Akter, og derfor kan der ikke heller skaffes fyldestgørende Svar paa det Spørgsmaal, om en Klike som »Kabalen« i Christian V.'s Tid har anstiftet flere Ulykker, end den har forebygget« (sst.). Det er rigtigt, at vi for denne tids mere intime politiske historie i Danmark maa undvære en række kilder, som i andre lande (f. ex. Sverige) og til andre tider flyder rigere. Et kritisk sammenlignende studium af samtlige hjemlige og fremmede kilder (og det maa vi fuldføre, før vi slaar os til taals) kan dog ofte give ret plausible resultater, især naar man evner den af prof. Arup anbefalede kunst at læse mellem linierne. Hvad Hamburgaktionen angaar, ligger det i øvrigt nær at henvise forf. til, hvad han meddeler to sider længere fremme (I, s. 125),

nemlig at præsidenten i Altona Matthias Jessen — Th. B. v. J.s broder — »havde forsynet sin Regering med rigt Materiale« til klagemaalet mod Hansestaden. I, s. 221 kan han undtagelsesvis give en (trykt) svensk gesandtmeddelelse fra 1698 om, at det var Biermann-Ehrenschild og Th. B. v. J., som havde »svaderat Konungen« til de »widrige consilier emot Hertigen« [af Gottorp]. De svenske gesandter var ofte særligt godt underrettede. At initiativet til »reunionen« i 1684 udgik fra de nævnte mænd i forbindelse med »Kabalen«s andre medlemmer: Michael Wibe, Peter Brandt, Conrad Reventlow osv., er forf. ikke i tvivl om (I, s. 107), og han har sandsynligvis ret, selv om man ogsaa her sukker efter kildehenvisninger. Den tænksomme læser vilde maa- ske i den omstændighed, at baade Th. B. v. J. og andre af kredsen lønnedes rigt med embeder i det erobrede land, samtidig med at Ehrenschild blev hvid ridder, Th. B. virkelig etatsraad, finde et ikke betydningsløst indicium (I, s. 110).

Th. B. v. J.s sidste store bedrift som udenrigsminister var af- slutningen af det dansk-sachsiske forbund af sept. 1699. Hans biograf siger herom: »Aldrig har vel det *hemmelige Diplomati* handlet mere hemmelighedsfuldt end under Forberedelserne til det dansk-sachsiske Forbund mod Sverige paa 1700-Tallets Tær- skel; sjældent har ogsaa dets Metoder været kronet af større Held« (I, s. 280—81). Ja, forbundet blev sluttet. Men vurderingen af dets resultater beror unægteligt paa, hvorledes man vil bedømme Travendalfreden (hvis forholdsvise lemfældighed vistnok skyldtes Plessen, i hvert fald ikke Th. B. v. J.).

Et kapitel for sig er 1. bind's kap. V: »Affæren Molesworth«. Da en kritisk gennemgang vilde blive til en afhandling, skal der her renonceres paa en saadan. Med harme vender Fr. v. J. sig mod de danske historikere — Molbech, Brasch, Fridericia o. a. — som i Molesworth's »Account of Denmark« finder »træffende og rigtige Iagttagelser« (Fridericia). Hans harme mod Englæn- deren, der er saa ublid mod Ehrenschild og Th. B. v. J., naar saadanne højder, at han til belysning af denne »Tølper«s optræden i København uden mindste forbehold eller kritik anvender det af Th. B.s kreatur La Foulresse skrevne modskrift »Deffense du Danemark«, glemmer, at han selv om Molesworths iagttagelser i den danske hovedstad har sagt: »Hans ypperlige Ævner og selv- stændige Opfattelse prægede disse Undersøgelser og gav dem baade Omfang og Dybde« (I, s. 153) og siger, at Plessen er den eneste fremstaaende personlighed ved det danske hof, hvem M. omtaler med virkelig sympati (s. 152 f.), skønt han senere maa rykke ud med, at det samme gælder kongefamiliens medlemmer,

Ulrik Frederik Gyldenløve og Jens Juel (s. 177 f.). Det gribende, det store historiske perspektiv i denne højtbegavede og mærkeligt moderne angelsaxiske aands syn paa den nordiske »tvangsstat« med al dens bornerthed lukker han sine øjne for. — Man kan for resten i denne forbindelse ikke tilbageholde sin undren over, at han ikke har udnyttet en anden, med M.s omtrent samtidig, omfattende fremmed »relation« om Danmark, nemlig François d'Usson, marquis de Bonrepas' »Relation d'une ambassade en Dannemarek pendant les années 1693—95« (afskr. i Ny kgl. Saml. 676, fol.).

Th. B. v. J.s virksomhed i de forskellige »kommissioner« i 1690'erne affærdiges med et par ord (I, s. 163) med kildehenvisning til Christiansen. Hertil føjes i 3. bind (III, s. 165) den oplysning af prof. Albert Olsen i Dansk biogr. Leksikon XIX (1940), s. 440, at Th. B. i lighed med kongefamilien, hoffet og Conrad Reventlow drev en omfattende spekulation i 1690'ernes opblomstrende søhandel. Olsen bygger her paa franske diplomatindberetninger i »Archives nationales« — atter et vidnesbyrd om, hvad fremmede arkiver kan yde os. Hvorpaa bygger i øvrigt prof. Olsen den sst. givne (af Fr. v. J. III, s. 162 citerede) udtalelse om, at Th. B. sammen med C. Reventlow repræsenterede »den tolerante og socialt forstaaende Politik, navnlig hvad angaar Spørgsmaalet om Bondens Stilling«? Dette burde den store Jessen-biografi have udredet.

Skildringen af Th. B. v. J.s ambassade til Polen-Sachsen jan. 1704—okt. 1707 fylder hele 2. bind og er værkets bedst underbyggede parti, idet forf. her anvender baade Th. B.s depecher, franske indberetninger og andet arkivalsk materiale. Bindet handler imidlertid — i lighed med de sidste kapitler af 1. bind — meget mere om polsk-sachsisk historie end om dansk. Og vigtigere ny træk er ikke føjet til det billede, som tidligere er givet af svenske, polske og andre historikere (bl. a. den polske historiker Casimir Jarochofski, som i 1870'erne gennemgik Th. B.s depecher fra 1704). Th. B. v. J. var jo, trods sine forbindelser med August II. og Patkul, mest kun en iagttager i det store spil. Men læsningen er fængslende, selv om man ogsaa her har kritiske anmærkninger.

3. bind, der paa baggrund af en overmaade fyldig skildring af nordeuropæisk diplomatisk historie omhandler tiden 1707—31, bl. a. Th. B.s virksomhed som præsident for overretten paa Got-
torp 1713—31 og hans store ydrepolitiske betænkning af aug. 1718, er, som før nævnt, overvejende bygget paa forgængeres arbejder om periodens ydrepolitiske og statsretslige hovedspørgs-

maal, der jo her flyder meget rigt. Om Th. B. v. J.s virke i Slesvig gives temmeligt lidt.

Det spores flere steder i værket, at det 17. og 18. aarhundredes europæiske historie ikke er forf.s vante revier. I, s. 69 debiteres til ex., at Karl XI. i dec. 1674 i egen høje person faldt ind i Brandenburg. I, 102 meddeles uden kommentar (efter Geffroy), at Ludvig XIV. i 1683 ved det danske hof lod give som grund til sit forslag om vaabenstilstand med Kejseren, at denne havde hele sin modstandskraft behov for at afværge Tyrkernes angreb paa Wien. Det angivne motiv stemmer hverken med sandsynligheden eller med E. Lavisse's fremstilling (*Histoire de France* VII, 2 (1911), s. 360—61). Ludvig XIV.s berømte, af Voltaire formede, ord (1700) om Pyrenæernes forsvinden (I, s. 327) er, som bekendt, apokryfe. I, s. 213 siges: »Det vil altid tjene de Mænd, der med initiativrig Aarvaagenhed ledede dansk Udenrigspolitik, til Ære, at de [1697], inden det moskovitiske Hersker-Geni endnu havde faaet evropæisk Stempel, regnede med ham som en ny og betydningsfuld Faktor i Nordens Udvikling og stræbte at vinde ham for Danmarks Interesser«. At udnytte Rusland mod Sverige havde siden kong Hans' tid været anset for god dansk politik. Ved præsentationen af Patkul fremhæves denne standshovne person som talsmand for Livlands adelige interesser. »Men hvor i Evropa fandtes i Patkul's Levetid en fremragende Personlighed, for hvem *Folk* og *Fædreland* havde en anden Betydning?» (I, s. 268). Anm. skal skaane læseren for de mange navne, han kunde opregne som vidnesbyrd om det modsatte, og nøjes med at henvise til Huizingas fine arbejde »Patriotisme en nationalisme in de Europeesche geschiedenis tot het einde der 19e eeuw« (1940). Naar det videre siges om Patkul (I, s. 270): »Ved 1700-Tallets Tærskel toner hans Skikkelse frem paa Østeuropas Horisont som et mystisk truende Varsel. Skönt der ikke er en Draabe slavisk Blod i hans Aarer, tilhører han samme store revolutionære Familje, som i senere Tiders Rusland blomstrede under Navnet *Intelligenti*« — anerkender man dette dictums suggestive kraft. Men er det virkeligt sandt? — Blandt mindre ting kan nævnes, at forf. insisterer paa at kalde den kendte franske diplomat Charles Dubois, baron d'Avaugour for »d'Avangour« (I, s. 80) og (som i øvrigt andre danske skribenter) den hollandske by Zaandam, hvor Peter Alexeevič studerede praktisk skibsbyggeri, for »Zaardam«. —

Det vil af denne gennemgang ses, at dette store biografiske arbejde handler om meget andet end om Th. B. v. J. Skal man være helt ærlig, er han næsten ved at blive borte i alt det andet. Værket, der giver saa mange fototyperede portrætter af danske

og (mest) fremmede personer (af kong Jan Sobieski — som Th. B. aldrig traf — hele 4), rummer kun et eneste, daarligt — og maaske ikke helt sikkert? — portræt af Th. B. v. J. Lukker man øjnene og tænker de tre bind igennem, rejser der sig heller ikke fra deres blade et tydeligt og levende billede af den »slesvigske statsmand«, for hvis skyld de er skrevne. Det er maaske haardt at skulle sige dette om en levnedsskildring fra en begavet forfatters pen. Men det er sandt. Trækkene er for spredte, og man tror ofte ikke paa deres begrundelse. Undertiden er der ogsaa ting, der ser ud som inkonsekvenser. Fr. v. J. vil naturligvis gerne gøre sin frænde saa dansk som muligt. 1704 modtes han i Zalesie i Polen med den slesvigskfødte general Brandt. »Man kan gaa ud fra, at i den fjærne galiciske Landsby har de to Mænd talt godt sønderjydske Maal med hinanden« (II, s. 41). Hvad der oplyses i bind I, s. 52—53 og 386—87 lader det imidlertid henstaa som tvivlsomt, hvor vidt Th. B. har kunnet tale godt Dansk. Tvivlen styrkes, naar man læser hans udtalelse til de svenske herrer før audiensen hos Karl XII. paa Altranstädt 17. jan. 1707: »at hans Akkreditiv var affattet paa Dansk, og at det følgelig vel var det retteste, at han ogsaa tiltalte Majestæten paa dette Sprog, selv om efter næsten syv Aars Fraværelse fra Hoffet i Kjøbenhavn hans Udtale maaske vilde lade noget tilbage at ønske« (II, s. 225). Grev Piper gav ham lov til at tale Tysk. Flere steder prises Th. B. v. J.s brevstil som »levende, undertiden funklende«, og hans lune fremhæves. Intet af de i værket citerede breve fra ham viser disse egenskaber i fremtrædende grad.

Efter den kritik, som her er rettet mod Fr. v. Jessens bog, bør det af et ærligt hjerte udtales, at man alligevel nødigt vilde undvære den. Bedst er skildringen af polske begivenheder, mennesker og egne. Man har, naar man lukker 2. bind, virkelig været i dette mærkelige land omkring Europas daværende østgrænse i et af de mest spændende tidsafsnit i dets urolige og brogede historie.

C. O. Bøggild-Andersen.

Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1851-1892. Studier over en Oplysningsbevægelse i det 19. Aarhundrede. (Det danske Forlag, Kbh. 1944. 497 Sider).

Det er et stort emne og en betydningsfuld side af det danske folks udvikling i nyeste tid, som højskolelærer Roar Skovmand i Askov har taget op i den bog, som han i oktober 1944 forsvarede for den filosofiske doktorgrad ved Aarhus Universitet.